

Νικόπολη

Γνωριμία με την πόλη του Αυγούστου

Ανθή Αγγέλη

Διευθύντρια Εφορείας
Αρχαιοτήτων Πρέβεζας
Υπουργείο Πολιτισμού
και Αθλητισμού

Μετά τη νίκη του στη ναυμαχία του Ακτίου ο Οκταβιανός Αύγουστος ίδρυσε, στη χερσόνησο που χωρίζει τον Αμβρακικό κόλπο από το Ιόνιο πέλαγος, τη Νικόπολη. Η πόλη, που αναφέρεται στις πηγές άλλοτε ως *civitas libera Nicopolitana* και άλλοτε ως *Nicopolis romana colonia*, είχε καθεστώς και χαρακτήρα ελληνικής πόλης και όχι αποικίας. Η γεωγραφική της θέση, σε συνδυασμό με τα σημαντικά προνόμια και τις φορολογικές ατέλειες που της παραχώρησε ο ιδρυτής της, οδήγησαν γρήγορα τη Νικόπολη σε αλματώδη ανάπτυξη. Η αρχαιολογική έρευνα των τελευταίων δεκαετιών αποκαλύπτει τον πολεοδομικό ιστό και τα μνημεία της αρχαίας πόλης, με τελικό στόχο την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της Νικόπολης σε ζωντανό κύτταρο μνήμης και πολιτισμού.

Λέξεις ευρετηρίου

Οκταβιανός
ναυμαχία
Άκτια
πολεοδομικό σχέδιο
υδραγωγείο
θέατρο
ωδείο
οικίες
βασίλικές

Λεπτομέρεια ψηφιδωτού δάπέδου από τη Βασιλική Α της Νικόπολης (βλ. φωτ. σελ.181 /©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Η Νικόπολη ιδρύθηκε από τον Οκταβιανό μετά τη νίκη του στη ναυμαχία του Ακτίου εναντίον του συνασπισμένου στόλου του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας. Ο Οκταβιανός, ανιψιός και θετός γιος του Ιουλίου Καίσαρα, συγκρότησε μετά τον θάνατο του τελευταίου, μαζί με τον Μάρκο Αντώνιο και τον Μάρκο Αιμίλιο Λέπιδο, τη δεύτερη Τριανδρία (43 π.Χ.), που κυβέρνησε το ρωμαϊκό κράτος για πέντε χρόνια. Ωστόσο, ο Οκταβιανός και ο Αντώνιος δεν άργησαν να έρθουν σε ρήξη. Εκμεταλλευόμενος τη σχέση του Αντωνίου με την Κλεοπάτρα, βασίλισσα της Αιγύπτου, ο Οκταβιανός κατόρθωσε να τον

παρουσιάσει στον λαό της Ρώμης ως προδότη του έθνους. Έτσι, το 32 π.Χ. η Σύγκλητος κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Κλεοπάτρας. Ο Αντώνιος επέλεξε ως πεδίο της σύγκρουσης τη Δυτική Ελλάδα και έστησε το στρατόπεδό του στο ακρωτήριο Άκτιο της Ακαρνανίας, στην είσοδο του Αμβρακικού κόλπου, όπου αγκυροβόλησε ο στόλος του. Ο Οκταβιανός, με στρατηγό τον φίλο του Μάρκο Βιψάνιο Αγρίππα, αγκυροβόλησε στον όρμο Κόμαρος του Ιονίου πελάγους και έστησε το στρατηγείο του σε λόφο με απρόσκοπτη θέα προς το Ιόνιο και τον Αμβρακικό. Η τελική σύγκρουση

Μαρμάρινη εικονιστική κεφαλή του Οκταβιανού Αυγούστου. Αρχαιολογικό Μουσείο Νικόπολης (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Μαρμάρινη εικονιστική κεφαλή του στρατηγού Μάρκου Βιψάνιου Αγρίππα. Αρχαιολογικό Μουσείο Νικόπολης (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

έγινε στις 2 Σεπτεμβρίου του 31 π.Χ. και έληξε με συντριπτική νίκη του Οκταβιανού. Η νίκη αυτή έδωσε τέλος στους εμφυλίους πολέμους που μάστιζαν το ρωμαϊκό κράτος και αποτελεί ορόσημο στην ιστορία του αρχαίου κόσμου, καθώς σηματοδοτεί την αρχή της αυτοκρατορικής εποχής και την εξάπλωση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε όλη τη λεκάνη της Μεσογείου, εγκαινιάζοντας μία νέα περίοδο ειρήνης και ευημερίας, την περίφημη *Pax Romana*.

Όταν ο Οκταβιανός επέστρεψε στη Ρώμη, η Σύγκλητος τον αντάμειψε με πλήθος τιμές και

προνόμια, απονέμοντάς του το 27 π.Χ. τον τίτλο του Αυγούστου (Σεβαστός), με τον οποίο έμεινε γνωστός στην ιστορία. Ο Αύγουστος, ακολουθώντας το παράδειγμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των ηγεμόνων των ελληνοιστικών βασιλείων, και στο πλαίσιο της πολιτικής του προπαγάνδας, προχώρησε στην ίδρυση της Νικόπολης στην περιοχή όπου διαδραματίστηκαν τα γεγονότα της ναυμαχίας. Η πόλη ιδρύθηκε με την μέθοδο του συνοικισμού, της μετεγκατάστασης δηλαδή κατοίκων από πόλεις και κώμες της Ηπείρου, της Ακαρνανίας και της Λευκάδας, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις

Το Μνημείο του Αυγούστου (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

ΕΙΚΟΝΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ

(από Κ. Ζάχος, Αρχαιολογικός οδηγός Νικόπολης, Αθήνα 2015, εσώφυλλο)

πατρογονικές τους εστίες, προκειμένου να επανδρώσουν τη νέα πόλη. Η γεωγραφική θέση της Νικόπολης παρουσίαζε σημαντικά στρατηγικά και οικονομικά πλεονεκτήματα, καθώς αποτελούσε κομβικό σημείο ελέγχου των θαλάσσιων οδών κατά μήκος της ακτογραμμής του Ιονίου, αλλά και των χερσαίων αρτηριών, που οδηγούσαν στην ενδοχώρα της Ηπείρου και την Ακαρνανία. Εκτός της στρατηγικής θέσης, τα φυσικά πλεονεκτήματα της περιοχής με φυσικά λιμάνια, πηγές νερού και εύφορες εκτάσεις στην εκτεταμένη της επικράτεια, συνετέλεσαν στην αλματώδη ανάπτυξη της πόλης.

Τους τρεις πρώτους αιώνες της αυτοκρατορικής περιόδου η Νικόπολη υπήρξε διοικητικό κέντρο της Ηπείρου και της Ακαρνανίας. Με τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις του Αυγούστου το 27 π.Χ. αποτέλεσε τμήμα της νέας Επαρχίας της Αχαΐας, ενώ όταν ο Τραϊανός αναδιοργάνωσε την επαρχιακή διοίκηση (113-114 μ.Χ.) ορίστηκε πρωτεύουσα της Επαρχίας της Ηπείρου. Τους αιώνες αυτούς η πόλη ευημερούσε. Ο Οκταβιανός την προίκισε με αυτόνομο νομισματοκοπείο και αναδιοργάνωσε τα

Άκτια, αγώνες που διεξάγονταν από το Κοινό των Ακαρνανών στο ιερό του Ακτίου Απόλλωνα, προπαγανδίζοντας τη νίκη του ως αποτέλεσμα θεϊκής παρέμβασης. Τα νέα Άκτια, που περιελάμβαναν αγώνες γυμνικούς, καλλιτεχνικών δεξιοτήτων και ιπποδρομίες, τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια και προστέθηκαν στην περίοδο των Πανελληνίων αγώνων. Ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας που απέκτησε η πόλη κατά τους πρώτους αυτοκρατορικούς αιώνες διαφαίνεται από τις επισκέψεις επιφανών προσώπων που δέχθηκε. Ο Γερμανικός, θετός γιος και ανιψιός του αυτοκράτορα Τιβερίου και δημοφιλής στον ρωμαϊκό λαό στρατηγός, σταμάτησε στη Νικόπολη κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στη Μικρά Ασία το 18 μ.Χ. και επισκέφθηκε τα στρατόπεδα του Οκταβιανού και του Αντωνίου. Στη Νικόπολη διέμεινε τον χειμώνα του 62/63 μ.Χ. ο Απόστολος Παύλος και ίδρυσε την Εκκλησία της, σύμφωνα με την προς *Τίτον Επιστολή* του, αν και ορισμένοι ερευνητές θεωρούν ότι η επιστολή δεν αναφέρεται στη Νικόπολη της Ηπείρου, αλλά της Θράκης. Την πόλη επισκέφθηκε και ο αυτοκράτορας

Αεροφωτογραφία της παλαιοχριστιανικής Νικόπολης. Διακρίνεται το νότιο και το δυτικό σκέλος των τειχών (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Νέρων στην αρχή και το τέλος της περιοδοείας του στην Ελλάδα και έλαβε μέρος στα Άκτια το 66 μ.Χ., όπου στέφθηκε Ακτιονίκης στους μουσικούς αγώνες και τις αρματοδρομίες. Ο φιλόσοφος Επίκτητος κατέφυγε στη Νικόπολη μετά την εξορία του από τη Ρώμη το 89 μ.Χ. και παρέμεινε εκεί μέχρι το θάνατό του. Ίδρυσε φιλοσοφική σχολή, στην οποία φοίτησε ο ιστοριογράφος Φλάβιος Αρριανός, που συγκέντρωσε τη διδασκαλία του Επίκτητου σε οκτώ βιβλία με τον τίτλο *Διατριβαί*. Ο αυτοκράτορας Αδριανός επισκέφθηκε τη Νικόπολη τρεις φορές στα ταξίδια του προς την Ελλάδα και την Ανατολή και προέβη σε γενναιόδωρες ευεργεσίες προς την πόλη. Η ευγνωμοσύνη των Νικοπολιτών εκδηλώθηκε με τη λατρεία του Αδριανού ως Διός Δωδωναίου και της συζύγου του Σαβίνας ως Αρτέμιδος Κελκαίας, μιας τοπικής εκδοχής της θεάς.

Η περίοδος ευημερίας της πόλης διακόπηκε περί τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ., καθώς αφενός

επιηρέαστηκε από τη γενικότερη ύφεση που έπληξε την αυτοκρατορία, αφετέρου δέχθηκε την πρώτη βαρβαρική επιδρομή, αυτή των Ερούλων το 267 μ.Χ. Ωστόσο, ήδη από τις αρχές του 4ου αι. μ.Χ. η Νικόπολη ανακάμπτει, καθώς με τη διοικητική μεταρρύθμιση του Διοκλητιανού (283-305 μ.Χ.) και του Μεγάλου Κωνσταντίνου (307-337 μ.Χ.) ανακηρύχθηκε πρωτεύουσα της Επαρχίας της Παλαιάς Ηπείρου και έδρα του επαρχιακού διοικητή με το αξίωμα του ηγεμόνα. Σύμφωνα με πανηγυρικό λόγο που εκφώνησε το 362 μ.Χ. ο έπαρχος του Ιλλυρικού Κλαύδιος Μαμερτίνος εκθειάζοντας τον αυτοκράτορα Ιουλιανό, ο τελευταίος έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη Νικόπολη, αναβιώνοντας τα Άκτια και επισκευάζοντας το υδραγωγείο της. Μετά τον θάνατο του Θεοδοσίου το 395 μ.Χ. η παλαιά Ήπειρος υπήχθη στην υπαρχία του ανατολικού Ιλλυρικού και κατά συνέπεια στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας με πρωτεύουσα την

Το Στάδιο της Νικόπολης (©Φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Το Υδραγωγείο της Νικόπολης στον Άγιο Γεώργιο (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Κωνσταντινούπολη. Την ίδια περίοδο η επισκοπή Νικοπόλεως ανυψώθηκε σε μητρόπολη, υπαγόμενη στην εκκλησία της Ρώμης με βικάριο (τοποτηρητή) τον αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης. Ως πρωτεύουσα επαρχίας και έδρα μητρόπολης η Νικόπολη αναδείχθηκε σε σημαντικό θρησκευτικό κέντρο έως και τον 6ο αι. μ.Χ., με μορφωμένους μητροπολίτες που έπαιρναν μέρος στις Οικουμενικές Συνόδους και χρηματοδοτούσαν την ανέγερση μεγαλοπρεπών βασιλικών. Ωστόσο, συνέχισε να καταπονείται από τις βαρβαρικές επιδρομές των Βησιγόθων, των Βανδάλων, των Γετών, των Οστρογόθων, αλλά και τους ισχυρούς σεισμούς που έπληξαν την περιοχή, με αποτέλεσμα η πόλη σταδιακά να συρρικνωθεί και να οχυρωθεί μετά τα μέσα του 5ου αι. μ.Χ. με νέο τείχος, που την περιόρισε στο 1/5 περίπου της αρχικής της έκτασης. Στα τέλη του 6ου αι. μ.Χ. εισέβαλαν στη Ελλάδα αβαροσλαβικά φύλα και φαίνεται πως σλαβικοί πληθυσμοί εγκαταστάθηκαν στη Νικόπολη, η οποία δεν εγκαταλείφθηκε, αλλά επιβίωσε και αντιστάθηκε στις επιθέσεις των Αράβων πειρατών που λυμαίνονταν τα παράλια της

αυτοκρατορίας τον 9ο αι. μ.Χ. Στο δεύτερο μισό του 9ου αι. μ.Χ. ιδρύθηκε μία νέα επαρχία, το Θέμα Νικοπόλεως, με πρωτεύουσα τη Ναύπακτο. Η επιλογή της νέας πρωτεύουσας καταδεικνύει την παρακμή στην οποία είχε περιέλθει η άλλοτε κραταιά πόλη του Αυγούστου. Η οριστική εγκατάλειψη και ερήμωσή της φαίνεται πως ήλθε με τις επιδρομές των Βουλγάρων τον 10ο αι. μ.Χ. Τους επόμενους αιώνες τα μνημεία της Νικόπολης λιθολογήθηκαν και λεηλατήθηκαν και μία νέα πόλη, η Πρέβεζα, αναδείχθηκε λίγα μόλις χιλιόμετρα νότια της αρχαίας πρωτεύουσας της περιοχής.

Η πόλη και τα μνημεία της

Στον λόφο, όπου ο Οκταβιανός είχε εγκαταστήσει το στρατηγείο του το 31 π.Χ., ανήγειρε μετά τη ναυμαχία μεγαλοπρεπές μνημείο, αφιερωμένο στους θεούς που τον συνέδραμαν στη νίκη του. Το μνημείο αναπτύσσεται αμφιθεατρικά πάνω σε δύο τεχνητά άνδηρα που τα όριζαν αναλημματικοί τοίχοι. Στην όψη του ενός τοίχου αναρτήθηκαν τα ορειχάλκινα έμβολα από τα αιχμαλωτισθέντα πλοία

Οι βόρειες θέρμες (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

του εχθρού και ψηλότερα τοποθετήθηκε η αναθηματική επιγραφή του μνημείου.

Το μνημείο του Αυγούστου βρισκόταν μέσα σε άλσος στο *Προάστειο* της Νικόπολης, όπως μας είναι γνωστή η περιοχή από τον Στράβωνα. Το *Προάστειο*, εκτός των τειχών της πόλης, φιλοξένουσε και άλλα δημόσια κτήρια, που σχετίζονταν με τη φιλοξενία των Ακτίων. Το πιο επιβλητικό από αυτά ήταν το Μεγάλο Θέατρο της πόλης, που οικοδομήθηκε στους χρόνους του Αυγούστου και έχει μορφολογικά χαρακτηριστικά που το εντάσσουν στον τύπο των ρωμαϊκών θεάτρων, τα οποία αποτελούν εξέλιξη των αρχαίων ελληνικών. Σε μικρή απόσταση από το Θέατρο βρίσκεται το Στάδιο. Στην πρώτη του οικοδομική φάση, που ανάγεται στους χρόνους ίδρυσης της πόλης, είχε τη μορφή ελληνικού σταδίου, με είσοδο προς δυσμάς, ενώ στα τέλη του 1ου με αρχές του 2ου αι. μ.Χ. προστέθηκε δεύτερη σφενδόνη στο δυτικό του άκρο, κατατάσσοντάς το στον σχετικά ασυνήθιστο τύπο του «σταδίου αμφιθεάτρου». Ερείπια τοιχοποιίας στα νοτιοδυτικά του Σταδίου

ταυτίζονται με το Γυμνάσιο, το οποίο μνημονεύει ο Στράβων στην αναφορά του για τη Νικόπολη.

Η Νικόπολη ιδρύθηκε με βάση αυστηρό πολεοδομικό σχέδιο, σύμφωνα με τα ρωμαϊκά πρότυπα, που ακολουθούσαν τις βασικές αρχές του Ιπποδάμειου συστήματος: αρχικά χαράσσονταν δύο κεντρικοί κάθετοι μεταξύ τους δρόμοι (ο *cardo maximus* με κατεύθυνση Β-Ν και ο *decumanus maximus* με κατεύθυνση Α-Δ), ενώ στενότεροι δρόμοι, παράλληλοι των κεντρικών, διαιρούσαν τον χώρο σε ορθογώνιες οικοδομικές νησίδες. Η πόλη οχυρώθηκε από την αρχή της ίδρυσής της με επιβλητικά τείχη πάχους 2,50μ., που περιέκλειαν έκταση 1.500 περίπου στρεμμάτων. Πύλες που προστατεύονταν με ημικυκλικούς πύργους εξασφάλιζαν την είσοδο στην πόλη. Από αυτές η πιο επιβλητική ήταν η δυτική, από την οποία ξεκινούσε ο *decumanus maximus* και η οποία διέθετε τρία τοξωτά ανοίγματα για την κίνηση των τροχοφόρων και των πεζών. Η πόλη διέθετε πλήρες αποχετευτικό σύστημα, με αγωγούς που συγκέντρωναν τα

Το Ωδείο της Νικόπολης (©Φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

λύματα και κατέληγαν σε μεγάλους τοξωτούς υπονόμους, που τα διοχέτευαν τελικά έξω από τα τείχη.

Την ύδρευση της Νικόπολης εξασφάλιζε ένα από τα σημαντικότερα τεχνικά έργα της υδραυλικής μηχανικής των αυτοκρατορικών χρόνων στον ελλαδικό χώρο, το Υδραγωγείο. Το μνημείο ξεκινούσε από τις πηγές του Αγίου Γεωργίου και διασχίζοντας μία απόσταση 50 περίπου χιλιομέτρων μετέφερε καθαρό, πόσιμο νερό μέσα σε έναν σκεπαστό αγωγό, ο οποίος άλλοτε ήταν λαξευμένος στα πρανή λόφων, άλλοτε διέσχιζε ορεινούς όγκους ως σήραγγα μεγάλου μήκους και άλλοτε φερόταν πάνω σε επιβλητικές τοξωτές πεσσοστοιχίες. Όταν έφθανε στην πόλη, το νερό διοχετευόταν στις θέρμες (δημόσια λουτρά), σε δημόσιες κρήνες και στις οικίες, καλύπτοντας τις ανάγκες ύδρευσης και υγιεινής των κατοίκων. Οι κεντρικές θέρμες βρίσκονταν στο ανατολικό άκρο του κεντρικού τμήματος της πόλης και περιελάμβαναν λουτρικούς χώρους σε σχήμα Γ, ενώ εκτός των

τειχών, στην περιοχή του *Προαστίου*, βρίσκεται το εκτεταμένο συγκρότημα των βόρειων θερμών.

Το πιο σημαντικό δημόσιο οικοδόμημα εντός των τειχών της πόλης και ένα από τα πιο εμβληματικά μνημεία της είναι το Ωδείο, που βρισκόταν στην περιοχή της Αγοράς. Το μνημείο οικοδομήθηκε στο δεύτερο μισό του 2ου αι. μ.Χ., ανακαινίστηκε περί τα τέλη του 2ου με αρχές του 3ου αι. μ.Χ. και ήταν σε χρήση έως τα τέλη του 4ου αι. μ.Χ. Με χωρητικότητα περί τους 1.600 θεατές, προοριζόταν κυρίως για μουσικές εκδηλώσεις, συνελεύσεις δημόσιου χαρακτήρα και θεατρικές παραστάσεις.

Από τον οικιστικό ιστό της Νικόπολης μόνο πολύ μικρό τμήμα έχει διερευνηθεί ανασκαφικά, στην ουσία δύο πολυτελείς οικίες, ο Οίκος του Μάνιου Αντωνίνου και ο Οίκος του εκδίκου Γεωργίου, τα ονόματα των οποίων διασώζονται στα ψηφιδωτά δάπεδα των οικιών τους. Πρόκειται για οικοδομήματα μεγάλου εμβαδού, που διαθέτουν αίθριο με περιστύλιο και δωμάτια τα οποία συχνά κοσμούνται με περίτεχνα ψηφιδωτά δάπεδα.

Λεπτομέρεια ψηφιδωτού από την οικία του Μάνιου Αντωνίνου (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Εκτός των τειχών της πόλης εκτείνονταν οι νεκροπόλεις της, οργανωμένες κατά μήκος δρόμων, που ξεκινούσαν από τις πύλες του τείχους. Εντυπωσιακά είναι τα υπέργεια ταφικά μνημεία, τα μαυσωλεία, που ανήκαν σε εύπορους και εξέχοντες πολίτες και αποτελούσαν οικογενειακούς τάφους. Άλλοι τύποι τάφων, γνωστοί από παλιότερες περιόδους, είναι οι κτιστοί κιβωπίο-σχημοί, οι κεραμοσκεπείς, οι εγχυτρισμοί νηπίων σε μεγάλα αγγεία και οι θήκες με τεφροδόχους.

Στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους οικοδομούνται οι περίφημες βασιλικές της Νικόπολης, οι οποίες ονομάστηκαν συμβατικά με γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου, ανάλογα με τη σειρά εντοπισμού τους. Η Βασιλική Α ή Δουμετίου, όπως είναι γνωστή από τον επίσκοπο Δομέτιο που την οικοδόμησε γύρω στα μέσα του 6ου αι. μ.Χ. και τον διάδοχό του, επίσης Δομέτιο που την αποπερά-

τωσε, ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής με εξέχον εγκάρσιο κλίτος. Τα ψηφιδωτά της αποτελούν ένα από τα πιο ενδιαφέροντα σύνολα που έχουν διασωθεί στον ελλαδικά χώρο, με εξέχοντα τα ψηφιδωτά δάπεδα που καλύπτουν τα δύο παστοφόρια με συμβολική απεικόνιση του ωκεανού και της Γης ως παραδείσιου τοπίου. Η Βασιλική Β, γνωστή και ως Αλκίσωνος από τον ομώνυμο επίσκοπο, κτήτορα ορισμένων προσκισμάτων της, ήταν ο καθεδρικός ναός της Νικόπολης. Αποτελεί την εκτενέστερη, αρχαιότερη και μεγαλοπρεπέστερη από όλες τις βασιλικές της, με σημαντικό γλυπτό αρχιτεκτονικό διάκοσμο και ωραία ψηφιδωτά δάπεδα. Η Βασιλική Δ, εκτός των τειχών της πόλης, είχε κοιμητηριακό χαρακτήρα, όπως αποκάλυψε η εύρεση τάφων κάτω από τα δάπεδα του εγκάρσιου κλίτους, ένας εκ των οποίων περιείχε πολυτελή μαρμαρίνη σαρκοφάγο.

Ο οίκος του εκδίκου Γεωργίου. Στο βάθος η Βασιλική Α (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Ιστορία της έρευνας και νεώτερα ευρήματα

Το αρχαιογνωστικό ενδιαφέρον για την αρχαία Νικόπολη, τα ερείπια της οποίας δέσποζαν στην περιοχή, άρχισε ήδη τον 15ο αι. με την επίσκεψη του Κυριακού του Αγκωνίτη τα έτη 1435 και 1436. Στα τέλη του 18ου και τις αρχές του 19ου αι. ο αριθμός των περιηγητών στην Ήπειρο αυξάνεται εντυπωσιακά. Ανάμεσα στους πολλούς που επισκέφθηκαν τη Νικόπολη αξίζει να αναφερθεί ο Γάλλος Γενικός Πρόξενος στην αυλή του Αλή Πασά François Riquet de Mirville, ο Άγγλος θεολόγος Thomas Smart Hughes, ο Άγγλος συνταγματάρχης William Martin Leake, ο Άγγλος αρχιτέκτων Thomas Leighton Donaldson, τα σχέδια του οποίου περιέλαβε ο Leake στη δημοσίευση του έργου του *Travels in Northern Greece*.

Η ελληνική πολιτεία μερίμνησε από νωρίς για την προστασία των αρχαιοτήτων του ερειπιώνα της Νικόπολης. Έτσι, τον Φεβρουάριο του 1913, τέσσερις μόλις μήνες μετά την απελευθέρωση της Πρέβεζας, ο τότε επιμελητής αρχαιοτήτων Δημήτριος Ευαγγελίδης έστειλε στο Υπουργείο την πρώτη αναφορά για την κατάσταση των αρχαιοτήτων στην περιοχή, ενώ τον Ιούλιο του ίδιου έτους

ο Αλέξανδρος Φιλαδελφεύς εγκαινίασε την ανασκαφική έρευνα στη Νικόπολη. Ο Φιλαδελφεύς πραγματοποίησε ανασκαφές σε διάφορα σημεία του αρχαιολογικού χώρου με δαπάνες της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Οι ανασκαφές της Εταιρείας συνεχίστηκαν κατά τις επόμενες δεκαετίες από τους Γεώργιο Σπητέρη, Αναστάσιο Ορλάνδο και Δημήτριο Πάλλα, που ασχολήθηκαν κυρίως με τις βασιλικές της Νικόπολης. Από τη δεκαετία του 1950 η Αρχαιολογική Υπηρεσία πραγματοποιεί εργασίες συντήρησης και στερέωσης σε διάφορα μνημεία του χώρου και μικρής έκτασης σωστικές ανασκαφές. Σταθμό για την έρευνα στη Νικόπολη αποτέλεσαν οι εργασίες του Α΄ Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη το 1984, σύμφωνα με τις προτάσεις του οποίου συστάθηκε το 1987 η *Επιστημονική Επιτροπή Νικόπολης*, η οποία ενεργοποιήθηκε έως το 2015. Στις εργασίες της *Επιτροπής* και κυρίως στο όραμα του Προέδρου της για το μεγαλύτερο διάστημα ενεργοποίησής της, του Επίτιμου Εφόρου Αρχαιοτήτων Δρος Κωνσταντίνου Ζάχου, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η διάσωση και ανάδειξη της πόλης του Αυγούστου και η σταδιακή μεταμόρφωση του χώρου σε αρχαιολογικό πάρκο.

Ψηφιδωτό δάπεδο από τη Βασιλική Α (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Οι εργασίες της *Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης* ξεκίνησαν με προκαταρκτικές έρευνες, όπως γεωφυσικές διασκοπήσεις, χαρτογραφήσεις και αποτυπώσεις των ήδη ορατών μνημείων. Έτσι, προσδιορίστηκαν τα κύρια χωροταξικά χαρακτηριστικά της αρχαίας πόλης, ανιχνεύτηκε ο πολεοδομικός ιστός της και έγινε δυνατή η σύνθεση του τοπογραφικού χάρτη της. Στη συνέχεια η *Επιτροπή* προχώρησε σε ανασκαφικές έρευνες σε επιλεγμένα μνημεία, που αποτελούν τους πυρήνες επίσκεψης στο αρχαιολογικό πάρκο, αλλά και σε εργασίες αναστηλώσεων και αποκαταστάσεων, συντηρήσεις ψηφιδωτών, κατασκευή στεγάστρων προστασίας και διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου των μνημείων, μετά την εκπόνηση εξειδικευμένων μελετών. Εξαιρετικά σημαντικό είναι το σχέδιο συνολικής διαχείρισης του αρχαιολογικού χώρου της Νικόπολης (*master plan*), με βάση το οποίο προχω-

ρούν οι εργασίες ανάδειξης στους μνημειακούς πυρήνες, με τελικό στόχο την ενοποίησή τους και την απρόσκοπτη περιήγηση του επισκέπτη στο αρχαιολογικό πάρκο. Συνολικά, η *Επιτροπή* προχώρησε σε εργασίες αποκάλυψης ή διαμόρφωσης στο Μνημείο του Αυγούστου, την οικία του Μάνιου Αντωνίνου, το νότιο σκέλος των παλαιοχριστιανικών τειχών, τη βόρεια νεκρόπολη, το Ωδείο, τον οίκο του εκδίκου Γεωργίου, τις βασιλικές Α, Β και Δ, το στάδιο, τις κεντρικές θέρμες, αλλά και σε τμήματα των αρχαίων δρόμων και σε πύλες της ρωμαϊκής οχύρωσης.

Με χρηματοδότηση από το Γ΄ ΚΠΣ κατασκευάστηκε το *Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Νικόπολης*, στις παρυφές της πόλης της Πρέβεζας, στο οποίο οργανώθηκε η μόνιμη έκθεση από την πρώην ΛΓ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, η οποία άνοιξε για το κοινό το 2009. Εκεί ο

επισκέπτης μπορεί να σχηματίσει σαφή εικόνα της καθημερινής και δημόσιας ζωής στη Νικόπολη από την ίδρυσή της έως την εγκατάλειψή της.

Κατά την προηγούμενη προγραμματική περίοδο (ΕΣΠΑ 2007-2013) υλοποιήθηκαν από την *Επιτροπή Νικόπολης* και προκαταρκτικές εργασίες ανάδειξης στο Μεγάλο Θέατρο στο πλαίσιο του έργου «Προστασία, συντήρηση και αποκατάσταση μεγάλου Θεάτρου Νικόπολης (Α΄ Φάση)», ενώ από το 2017 υλοποιείται από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πρέβεζας, υπό τη διεύθυνση της γράφουσας, το έργο «Προστασία, συντήρηση και αποκατάσταση μεγάλου Θεάτρου Νικόπολης (Β΄ Φάση)», ενταγμένο στην «Πολιτιστική διαδρομή στα αρχαία θέατρα της Ηπείρου» (ΕΣΠΑ 2014-2020). Όπως προαναφέρθηκε, το Θέατρο βρίσκεται στην περιοχή του *έν*

άλσει Προαστείου, σε θέση με πανοραμική θέα προς την πόλη και τον Αμβρακικό κόλπο. Η ανέγερσή του εντάσσεται στο οικοδομικό πρόγραμμα του Αυγούστου και συνδέεται με την αναβίωση των Ακτίων, ενώ σε μία δεύτερη οικοδομική φάση στο πρώτο ήμισυ του 2ου αι. μ.Χ., πιθανόν επί Αδριανού, δέχθηκε επισκευές και προσθήκες.

Παρά τη μεγάλη φθορά που υπέστη το μνημείο εξαιτίας της εκτεταμένης λεηλασίας του και λιθολόγησης του μεγαλύτερου μέρους των εδωλίων (μεγάλο μέρος του λίθινου οικοδομικού του υλικού μετατράπηκε σε ασβέστη, όπως μαρτυρούν τρεις ασβεστοκάμινοι που εντοπίζονται στο κοίλο), αλλά και της εγκατάστασης ιταλικού αντιαεροπορικού πυροβολείου στο κοίλο κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μεγάλα τμήματά του παρέμεναν ορατά,

Η Βασιλική Β (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Το Θέατρο της Νικόπολης μετά την πρώτη φάση των εργασιών (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

επιτρέποντας σε μεγάλο βαθμό την ανάγνωση της κάτοψής του. Έτσι, το κοίλο, διαμέτρου 92μ., αναπτύσσεται στο κατώτερο τμήμα του στο φυσικό πρανές του λόφου, ενώ το ανώτερο τμήμα του στηρίζεται σε λιθόκτιστες υποδομές, κατά το ρωμαϊκό σύστημα. Στο άνω κοίλο κατασκευάστηκαν για την έδραση των εδωλίων τρεις επάλληλες θολωτές στοές με κλιμακούμενο ύψος, από τις οποίες η εξωτερική ήταν απροσπέλαστη, καθώς έφερε εσωτερικά ακτινικά διατεταγμένους εγκάρσιους τοίχους, που διαμορφώνουν κλειστούς χώρους. Το κοίλο ορίζεται περιμετρικά από ψηλό αναλημματικό τοίχο, που ενισχύεται κατά διαστήματα από αντηρίδες. Στη δεύτερη οικοδομική φάση του μνημείου ο αναλημματικός τοίχος αυξήθηκε καθ' ύψος, αυξάνοντας τη χωρητικότητα του κοίλου και επιτρέποντας την ανέγερση περιμετρικής στοάς στο ανώτερο τμήμα του. Οι δύο οικοδομικές φάσεις του τοίχου διακρίνονται με σαφήνεια και από τον τρόπο δόμησης: το αρχαιότερο τμήμα είναι κατασκευασμένο από ορθογωνισμένους λίθους τοποθετημένους σε οριζόντιες στρώσεις, ενώ το ανώτερο τμήμα είναι κτισμένο από επάλληλες

σειρές οπτόπλινθων, που συγκρατούν το λιθόδεμα του πυρήνα. Στην εξωτερική περίμετρο του αναλημματικού τοίχου διατηρούνται λιθόπλινθοι πακτωμένοι στην τοιχοποιία, για τη στερέωση των στύλων στους οποίους δένονταν η τέντα, που προστάτευε τους θεατές από τον ήλιο και τη βροχή. Τις απολήξεις του κοίλου προς τη σκηνή συγκρατούν αναλήμματα κτισμένα με μεγάλες λιθόπλινθους κατά το ψευδοϊσόδομο σύστημα. Την είσοδο των θεατών στο κοίλο εξασφάλιζαν τρεις θολωτοί διάδρομοι, ένας στον άξονα συμμετρίας και δύο στην ανατολική και τη δυτική απόληξη του κοίλου, ενώ στα άκρα των δύο αναλημμάτων βρίσκονται δύο θολωτοί διάδρομοι που οδηγούσαν στην ορχήστρα, οι οποίοι αντιστοιχούν στις παρόδους του αρχαίου ελληνικού θεάτρου.

Το σκηνικό οικοδόμημα της πρώτης φάσης κατεδαφίστηκε και αντικαταστάθηκε με νεώτερο, κτισμένο από οπτόπλινθους. Η πρόσοψη της σκηνής, μήκους περίπου 37μ., έφερε στο ισόγειο τρεις εισόδους, ενώ στον όροφο υπήρχαν αντίστοιχα μικρότερα τοξωτά ανοίγματα. Όπως σε όλα τα ρωμαϊκά θέατρα, θα πρέπει να ήταν

Θέατρο. Το κεντρικό τμήμα των εδωλίων και τμήμα της ορχήστρας με επιγραφή (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

Θέατρο. Εργασίες αποκάλυψης του κοίλου (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

διακοσμημένη με ναΐσκους και αγάλματα. Μπροστά από τη σκηνή διαμορφωνόταν το προσκήνιο, που πλαισιώνεται από δύο ορθογώνια διαμερίσματα στεγασμένα με θόλους, τα παρασκήνια. Πίσω από τον τοίχο της πρόσοψης, σε απόσταση 2,70μ., υψώνεται παράλληλος τοίχος, δημιουργώντας έναν μακρόστενο χώρο, το *rostscaenium*, που διαιρείται σε επτά, συμμετρικά διατεταγμένους, θολωτούς χώρους.

Κατά την προηγούμενη προγραμματική περίοδο ερευνήθηκε σε όλη του την έκταση το ανώτερο τμήμα του κοίλου, που χωρίζεται από το κατώτερο με διάδρομο-διάζωμα πλάτους 2,50μ., και αποκαλύφθηκαν οι υπόγειες στοές που στήριζαν την υποδομή των εδωλίων. Η κατώτερη στοά, πλάτους 2μ., έχει πρόσβαση από τους θολωτούς διαδρόμους προσέλευσης των θεατών στο κοίλο μέσω χαμηλών θυρών. Ο πρόσθιος τοίχος της δημιουργεί εξωτερικά προς το διάζωμα στηθαίο, που έφερε

οκτώ χαμηλά ανοίγματα, τα οποία ενδεχομένως εξυπηρετούσαν τον αερισμό της στοάς. Η επόμενη στοά, πλάτους 3,30μ., διαιρείται με εγκάρσιους τοίχους σε χαμηλούς χώρους, που επικοινωνούν μεταξύ τους με χαμηλές θύρες. Το ανώτατο μέρος του κοίλου επιστέφει περιμετρική στοά, που κατασκευάστηκε κατά τη δεύτερη οικοδομική φάση του θεάτρου. Η περιμετρική στοά ορίζεται από τοίχο κατασκευασμένο από οπτοπλινθοδομή, ο οποίος έφερε τρεις θύρες, συμμετρικά τοποθετημένες, για την προσέλευση των θεατών, και τοξωτά ανοίγματα εν είδει παραθύρων. Πάνω από τη δυτική πάροδο εντοπίστηκε το θεωρείο, η διακεκριμένη θέση για τους αξιωματούχους, που αναπτύσσεται σε δύο πλακόστρωτες εξέδρες.

Μία διερευνητική τομή στο κατώτερο τμήμα του κοίλου, στον κεντρικό άξονα του μνημείου, έφερε στο φως και σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης τμήμα από τις δύο κατώτερες σειρές των εδωλίων

Θέατρο. Οι κατώτερες σειρές των εδωλίων και κλίμακα ανόδου (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

και τμήμα της κεντρικής κλίμακας. Αποκαλύφθηκε ακόμη τμήμα του δαπέδου της ορχήστρας, από μαρμάρινες και ασβεστολιθικές πλάκες, σε δύο από τις οποίες διατηρούνται οι οπές ένθεσης μεταλλικών γραμμάτων πολύστιχης επιγραφής. Δύο ακόμη τομές στο σκηνικό οικοδόμημα έφεραν στο φως τμήματα από την πρόσοψη του προσκηνίου με διακοσμητικές κόγχες, τμήματα από την αύλακα της αυλαίας και την αψιδωτή διαμόρφωση της κεντρικής εισόδου της σκηνής. Εξωτερικά της σκηνής αποκαλύφθηκε τοίχος παράλληλος με το σκηνικό οικοδόμημα, που πιθανόν όριζε κάποιο στωικό πρόσκτισμα.

Το καλοκαίρι του 2017 ξεκίνησε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πρέβεζας η υλοποίηση του έργου «Προστασία, συντήρηση και αποκατάσταση μεγάλου Θεάτρου Νικόπολης (Β' Φάση)», στο πλαίσιο του οποίου γίνεται η πλήρης αποκάλυψη του μνημείου και εργασίες αποκατάστασης και ανάδειξής του. Με την πλήρη αποκάλυψη του κοίλου μέχρι το επίπεδο της ορχήστρας διαπιστώθηκε ότι το ανώτερο τμήμα του κάτω κοίλου έχει λιθολογηθεί πλήρως, ενώ στο υπόλοιπο τμήμα του διασώζεται μόνο ο πυρήνας της λιθοδομής πάνω στην οποία εδράζονταν τα εδώλια. Ωστόσο, έχουν

διασωθεί κατά χώρα εδώλια των τριών κατώτερων σειρών δίπλα στην ορχήστρα, ενώ εντοπίστηκαν και τέσσερις βαθμίδες της κλίμακας ανόδου μεταξύ της τέταρτης και πέμπτης κερκίδας. Στο κεντρικό τμήμα του κοίλου ολοκληρώθηκε η αποκάλυψη κεντρικού θεωρείου, που διακόπτει τη σειρά των κερκίδων. Το θεωρείο έχει τη μορφή ανοιχτής προς την ορχήστρα εξέδρας, που οριοθετείται στο πίσω μέρος από λιθόκτιστο στηθαίο και στα πλάγια από μπατικά τοποθετημένες λιθόπλινθους. Μια μικρή κλίμακα οδηγεί από την ορχήστρα στο ανώτερο επίπεδο του θεωρείου, που σώζει δάπεδο από ασβεστολιθικές πλάκες.

Ανασκαφικές εργασίες που έγιναν εξωτερικά του δυτικού αναλήμματος αποκάλυψαν ισχυρές αντηρίδες κατασκευασμένες από ορθογωνισμένες λιθόπλινθους σε τακτά διαστήματα μεταξύ τους. Εξωτερικά των αντηρίδων κατασκευάστηκε σε δεύτερη οικοδομική φάση τοίχος από οπτόπλινθους και το μεταξύ τους διάστημα μπαζώθηκε με συμπιεσμένο χώμα, προφανώς για την καλύτερη αντιστήριξη του αναλήμματος, καθώς το μνημείο πιθανόν παρουσίασε προβλήματα στήριξης, ίσως λόγω του ερπυσμού του λόφου, στα πρηνή του οποίου κτίστηκε. Μπροστά από το ανάλημμα

Θέατρο. Ο εξωτερικός τοίχος του σκηνικού οικοδομήματος μετά από τις εργασίες αποκατάστασης (©φωτ. ΕΦΑ Πρέβεζας).

εντοπίστηκαν καταπεσμένοι όγκοι τοιχοποιιών, αρχιτεκτονικά μέλη, καθώς και ασβεστολιθική πλάκα με επιγραφή που προσφέρει στοιχεία για την ανακατασκευή του θεάτρου. Εκτός των ανασκαφικών εργασιών, που συνεχίζονται, στο θέατρο γίνονται και εκτεταμένες εργασίες συντήρησης, όπως η αποκατάσταση του εξωτερικού τοίχου της σκηνής, που έχουν σημαντικά βελτιώσει την εικόνα του μνημείου.

Με τη συνέχιση των εργασιών στο Μεγάλο Θέατρο της Νικόπολης, τις νέες εργασίες που προγραμματίζονται στον αρχαιολογικό χώρο με στόχο την ανασύσταση της εικόνας της αρχαίας πόλης, αλλά και τις εκπαιδευτικές δράσεις και άλλες εκδηλώσεις στο *Νέο Αρχαιολογικό Μουσείο*, ευελπιστούμε ότι η Νικόπολη θα καταστεί όχι μόνο ελκυστικός προορισμός για τους επισκέπτες, αλλά και πηγή πολιτιστικού πλούτου για την περιοχή.

Βιβλιογραφία

- Ζάχος Κ., Το μνημείο του Οκταβιανού Αυγούστου στη Νικόπολη. Το τρόπαιο της ναυμαχίας του Ακτίου, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2001.
- Ζάχος Κ. (επιμ.), Νικόπολις Β', Πρακτικά Δεύτερου Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη (11-15 Σεπτεμβρίου 2002), Ίδρυμα Ακτία Νικόπολις, Πρέβεζα 2007.
- Ζάχος Κ., Ακτία – Αθλητικοί Αγώνες της Αυτοκρατορικής περιόδου στη Νικόπολη της Ηπείρου, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2008.
- Ζάχος Κ., Αρχαιολογικός οδηγός Νικόπολης. Περιδιάβαση στο ιστορικό, ιερό και αστικό τοπίο, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2015.
- Ζάχος Κ., Καραμπά Μ., Οι νεκροπόλεις της Νικόπολης, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2015.
- Ζάχος Κ., Στάμου Ι., Λεονάρης Λ., Σουκάντος Ι., *Το Ωδείο της Νικόπολης*, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2015.
- Ζάχος Κ., Παυλίδης Ε., Τρανουλίδης Α., *Το Θέατρο της Νικόπολης*, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2015.
- Κύρκου Θ., Η Έπαυλη του Μάνιου Αντωνίνου: Μία πολυτελής ιδιωτική οικία στη Ρωμαϊκή Νικόπολη, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2006.
- Παπαδοπούλου Β., Η Βασιλική Β της Νικόπολης, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2015.
- Παυλίδης Ε., Νικόπολη. Ο οίκος του εκδίκου Γεωργίου, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2015.
- Χαλκιά Ε., Η Βασιλική Δ της Νικόπολης, ΥΠΠΟΑ, Αθήνα 2015.
- Χρυσός Ε. (επιμ.), Νικόπολις Α', Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη (23-29 Σεπτεμβρίου 1984), Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1987.
- Isager J. (επιμ.), *Foundation and Destruction: Nikopolis and Northwestern Greece*, Aarhus 2001.

ABSTRACT

Nicopolis

Knowing the city of Octavian Augustus

Anthi Angelis

*Director of the Ephorate of Antiquities of Preveza
Ministry of Culture and Sports, Greece*

Themes in Archaeology Magazine 2018, 2(2): 168-187

After his victory in the naval battle of Actium, Octavian Augustus founded Nicopolis at the neck of the peninsula between the shores of the Ionian Sea to the west and the Ambracian Gulf to the east. The city, mentioned in the sources as *civitas libera Nicopolitana* and sometimes as *Nicopolis romana colonia*, had the status and the character of a Greek city rather than a colony. Thanks to its geographical location, privileges secured by its founder, and an extensive *teritorium*, Nicopolis was led to a rapid growth. The archaeological research of the last decades reveals the urban planning and the monuments of the ancient city, with the ultimate goal of raising the archaeological site of Nicopolis into a living cell of memory and culture.

Key words: Octavian, naval battle, Aktia, urban planning, aqueduct, theater, odeum, houses, basilicas